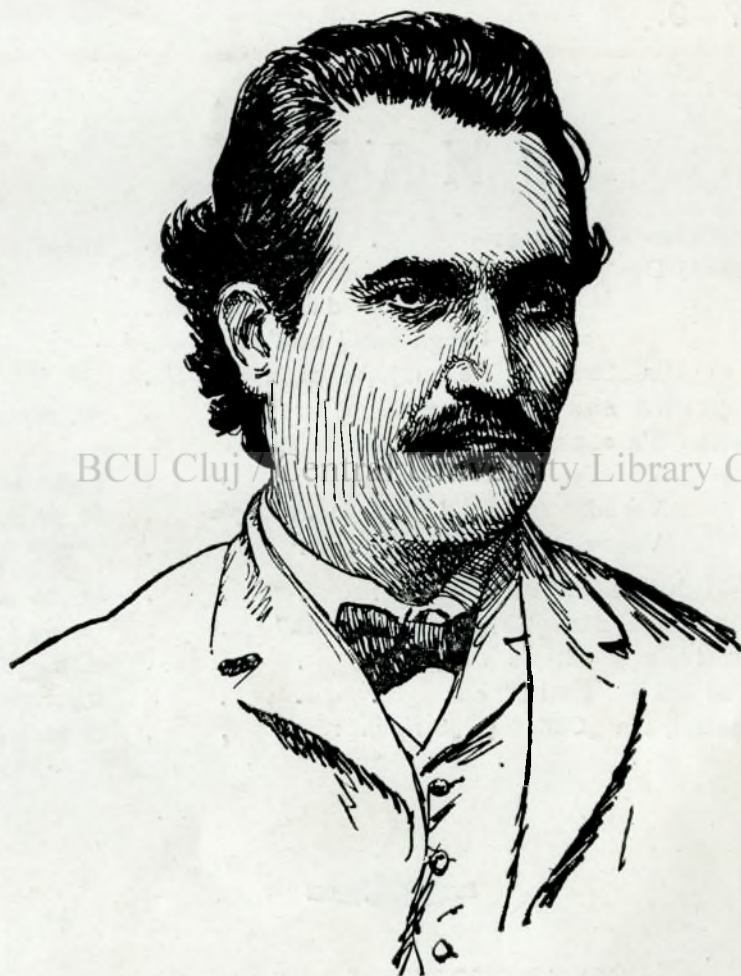

DATINA

AN. VII.
Nr. 7-9.

DATINA

ARTISTICĂ — LITERARĂ — SOCIALĂ

Director: Mihail Gușiță

An. VII. Nr. 7—9.

Iulie
Septembrie 1929.

SUMĂRUL:

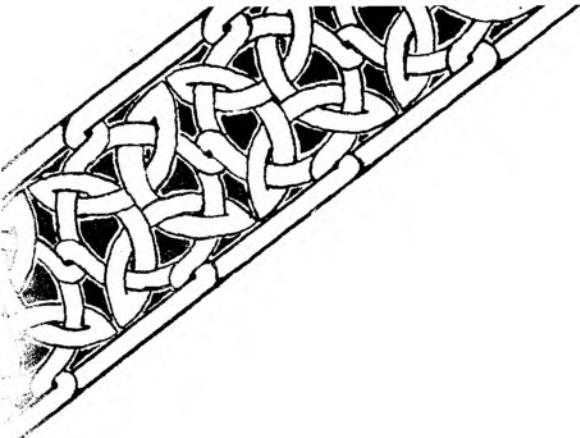
Lui Mihail Eminescu - Inchinare	Mihail Gușiță
M. Eminescu: Din „Călin“: Pe deasupra de prăpăstii...	
„ Pe potica dinspre codrii...	
„ Lângă lacul care'n tremur...	
Din „Strigoi“; Pe un jeț tăiat în stâncă...	
Chenar critic pentru sonetul Veneției	Al. Dima
M. Eminescu: S'a stins viața:	
Venezia, în italienește	Ramiro Ortiz
Venedig stolzes Leben, în nemțește	M. W. Schroll
Venise, în franțuzește	Septime Gorceux și N. Iorga
Tradiționalismul lui M. Eminescu	Al. Dima
Conceptiile filosofice din „Sărmanul Dionis“	George Damaschin
Dintr'ale lui Eminescu - simple notițe	G. Bogdan-Duică
Un izvor nou al lui M. Eminescu	Dan Motru
Schițele - deseneuri, din „Călin“ și „Strigoi“:	D. Stoica

ORICE REPRODUCERE ESTE OPRITĂ

lei 30.

ABONAMENTE:
LEI 200 . . PE AN.
INSTITUȚII ȘI AUTORITAȚI:
LEI 300

1889 — 1929

Patru zeci de ani

de la moartea
BCU Cluj / Central University Library Cluj

lui

MIHAIL EMINESCU

LUI MIHAIL EMINESCU

INCHINARE

„SCHIMBAȚI OPINIUNEA PUBLICĂ, DAȚI O ALTA DIRECȚIUNE, RĂSCOLIȚI GENIUL NAȚIONAL – SPIRITUL PROPRIU ȘI CARACTERISTIC AL POPORULUI, DIN ADÂNCURILE ÎN CARE DOARME – FACEȚI O URIAȘĂ REACȚIUNE MORALĂ, O REVOLUȚIUNE DE IDEI, ÎN CARE IDEIA „ROMÂNESC” SĂ FIE MAI MARE DE CÂT UMAN, GENIAL, FRUMOS, ÎN FINE FIȚI ROMÂNI, ROMÂNI ȘI IAR ROMÂNI....“

M. Eminescu — Geniu Pustiu.

HOINAR, pribeag fără de rost, slujitor fanatic al altarului închinat puterii simțirii și dragostei de neam, viață risipită pe întreg pământul românesc, sete de cunoaștere și înțelegere a graiului, trecutului, brazdei și morților noștri; tu rămâi peste veacuri drept îndrumătorul rasei tale.

Am crescut cu tine, cu suferințele și bucuriile tale, și tu nu erai printre noi. Am rătăcit cu tine în dumbrăvile Ipoteștilor și pe drumurile Cernăușilor. Am colindat împreună căile Ardealului și am bătut străzile Wienei și ale Iașilor. Am îndrăgostit prin tine altarul de scânduri al teatrului nomad și am pribegit cu el și pentru el.

Ne-am înfiorat și ne-am plecat cu smerenie la mormântul lui Ștefan Voevod când tu l-ai prăznuit la Putna. Ne-am îm-

părtășit la lumina de seară cu văpaia gândurilor și versurilor tale. Ne-am îndurerat cu tine, când nevoile vieții te frâneau și te chinuiau. Am picurat lacrimi când te stingeai în grele suferinți de boală, și ne-am plecat smeriți înaintea brazdei sărace ce-ți acopere trupul în pământul Bucureștilor.

Ai tăi suntem! Și fie — cântăreț divin al frumosului, preot și profet al adevărului, maestru al atitudinilor sufletului în fața lumii și a vieții — închinare ți-aducem.

Și cei printre cari ai fost, te-au ignorat ori te-au miluit. Te-au bârfit, te-au acuzat, te-au ocărit și te-au judecat...

Dar cei ce au venit după tine, de patru decenii te urcă mereu în vârful piramidei. Și de patru decenii tu arzi mereu tot sufletul tău, pentru ei, pentru sărăcia inimii lor. Arzi cu văpaia gândului vulcanic — focul demonului lăuntric al exteriorizării ideii. De patru decenii înspăimânți pe sclavii formelor și metodelor cari vărfuesc rafturi de cărți despre tine și despre nemurirea vieții spirituale a geniului rasei noastre ce ți-a fost dat să dăruiești.

Și atunci când gândurile cele noi se varsă din albia lor, târîte de șuvoaele nebune ale deslănțuitorilor, atunci când națiunile amețesc în vârtejul iluziilor și înșelărilor de oameni, de împrejurări și de lucruri; ele se păstrează numai prin zăbavnicele zăgazuri ale drept veghetorilor lor, singurele opreliști dăruitoare de înțeleaptă îndrumare.

Și tu ai fost și rămâi drept veghetorul nostru. Tu ai ridicat strălucită slavă trecutului și ai mărturisit că neamul românesc, nu din înrâuriri streine își poate trage cumpănirea și omenia drept creatoare de azi și de mâine, ci din ceea ce are mai adânc în firea lui, mai minunat în graiul lui și mai sfânt în trecutul lui.

Ai tăi suntem! Închinare ți-aducem!

Mihail Gușlă,

Iunie 1929.

M. EMINESCU
LA 20 ANI

Pe de=asupra de prăpăstii sunt zidiri de cetățue,
Agățat de pietre sure un voinic cu greu le sue;
Așezând genunchiu și mâna când pe un colț când pe alt colț,
Au ajuns să rupă gratii ruginite a unei bolți.

M. Eminescu:
„Călin“

Pe poșica dinspre codrii cine oare se coboară ?
 Un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară :
 Șapte ani de când plecata-i zburător cu negre plete,
 Ș'ai uitat de soarta mândrei, iubitoarei tale fete !
 Și pe câmpul gol el vede un copil umblând desculț,
 Și cercând ca să adune într'un cârd bobocii mulți.
 — „Bună vreme, măi băete !“ — „Mulțumim voinic străin !“
 — „Cum te chiamă, măi copile !“ Ca pe tată-meu : Călin“
 „Mama-mi spune câte-odată, de-o întreb : al cui-s mamă ?
 „Zburătoru-ți este tată, și pe el Călin îl chiamă.
 Când l-aude, numai dânsul își știa inima lui,
 Căci copilul cu bobocii era chiar copilul lui.

M. Eminescu :

„Călin“

Lângă lacul care 'n tremur somnoros și lin se sbate,
Vezi o masă mare 'ntinsă cu făclii prea luminate:
Căci din patru părți a lumii împărați și 'mpărătese
Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese:
Feți-frumoși cu păr de aur, zmei cu solzii de oțele,
Cititorii cei de zodii și șagalnicul Pepele.
Iată craiul, socru mare, răzimat în jeț cu spată,
El pe capu-i poartă mitră și-i cu barba pieptănată.
Țapăn, drept, cu sceptru'n mână șade 'n perine de puf,
Și cu crengi îl apăr pajii de muscuțe și zăduf.
Acum iată că din codru și Călin mirele iese
Care ține 'n a lui mână mâna gingașei mirese;
Ii foșnea uscat pe frunze poala lung'a albei rochii,
Fața-i roșie ca mărul, de noroc i-s umezi ochii,
La pământ mai că ajunge al ei păr de aur moale,
Care-i cade peste brațe, peste umerele goale
Astfel vine mlădioasă, trupul ei frumos îl poartă,
Flori albastre are 'n păru-i și o stea în frunte poartă,

M. Eminescu:

„Călin“

Pe-un jeț tăiat în stâncă stă țapăn, palid, drept,
 Cu cârja lui în mână, preotul cel păgân.
 De-un veac el șade astfel, de moarte-uitat bătrân;
 În plete-i crește mușchiul și mușchiu pe-al lui sân,
 Barba'n pământ i-ajunge și genele la piept.

Astfel zi și noapte de veacuri el stă orb,
 Picioarele lui vechii cu piatra 'mpreunate
 El numără în gându-i zile nenumărate,
 Și fâlfăe de-asupra-i, gonindu-se în roate
 Cu aripe ostenite, un alb și un negru corb.

Arald atunci coboară de-pe-al lui cal. C'o mână
 El scutură din visu-i moșneagu 'ncremenit:
 „O mag de zile veșnic, la fine am venit,
 Dă-mi înapoi pe-aceea ce moartea mi-a răpit,
 Și de azi a mea viață la zeii tăi se 'nchină“.

M. Eminescu:

„Strigoli“

Chenar critic

pentru

sonetul Veneției

IN CUPRINSUL atât de bogat al operei eminesciene, sonetul „*S'a stins viața falnicii Veneții*” e un mic juvaer, interesant nu numai prin nestimatele cu care e încrustat cât și prin povestea ce-l leagă.

Înalta valoare artistică și umană a acestei poezii, care învăluie în nimb de strălucite imagini ideea de amploare antică a domniei implacabile a destinului și morții; a contribuit atât de mult la cultul operei lui Eminescu, încât îndelungată vreme cercetătorii au refuzat să creadă că izvorul de inspirație al sonetului e în italianul germanizat **Cajetan Cerri** autorul volumului: „*Aus einsamer Stube*” — Wien, 1864 verlag von K. Schönnewerk.

Cel care a atras pentru întâia oară atenția asupra faptului a fost dl prof. I. Rădulescu Pogoneanu, care n'a cunoscut însă originalul lui Cerri. **Ion Grămadă** a găsit volumul lui Cerri și a reprodus în „*Contribuții la studiul vieții și operei lui Eminescu*” sonetul „**Venedig**” scris în 1850 de italianul germanizat. Il redăm și noi spre a înlesni cititorului comparația cu sonetul eminescian, iar aci însemnăm câteva observații de paralelism între textul german și al lui Eminescu, spre a vedea dacă e cazul să etichetăm sonetul eminescian ca *traducere, imitație sau creație proprie*, cum s'ar putea crede.

Ipoteza că Eminescu ne-ar fi dat în „*S'a stins viața falnicii Veneții*” o simplă traducere în versuri, cade la prima comparație a textelor. Faptul s'ar putea susține doar sporadic pentru câteva cuvinte și pentru ultimul vers egal în ambele limbi. Dacă luăm însă în considerație toate variantele eminesciene — și nu sunt mai puțin de opt schițe — atunci într'adevăr observăm că prima e foarte apropiată de textul lui Cerri, de care ambiționează par'că să rămână ancorată.

Reproducem sonetul lui Cerri și prima schiță a lui Eminescu:

Venedig*

So oft ich seh' in düstrer Mondeshelle,
Wie, folgend einem innren dunklen Zwange,
Das Meer sich schmiegt in nie gestilltem Drange
Wild an Venedigs bleiche Marmorschwelle.

Ist's mir als wäre diese dunkle Welle
Ein düstrer Knabe, der, verstört und bange
Auf der Geliebten bleicher Todtenwange
Getäuscht von Neuem sucht des Lebens Quelle.

Und tönt dann durch die öde Kirchofsstille
Vom Markusturm die zwölfte Stunde, schaurig,
Wie das Gestöhne einer Schmerzsibylle:

So ist's als wenn aus einem dumpfen Grabe
Das Wort ertönte, wehmutsvoll und traurig:
„Lass ab! die Todten stehn nicht auf, o Knabe!“

BCU Cluj / Central University Library Cluj **VENETIA**

*Când sub lumina lunii clar=obscură
Eu văd pornită de durere=adâncă
Plângânda mare, ce venind s'aruncă
Pe=ale Veneției trepte de marmură palid=pură.*

*Atunci îmi pare cum că unda sură
E un copil ce cu durere amară,
Ar vrea și pe=a miresei față moartă încă
Viu să trezească viața ca și'n natură.*

*Ca'n fîntirim tăcere e'n cetate
Ca glasul dureroaselor sibile
Din turnul Marco miezul nopții bate.*

*Și pare=atunci c'ale istoriei file
Ca din mormânt șoptesc întunecate
Morții nu'nvie — în van te'ncerci copile.*

Se remarcă ușor în prima strofă tendința de traducere care se lămurește și mai mult în a doua.

* Din Ion Grămadă:
„M. Eminescu”
Heidelberg 1914.

Dela această primă formă la cealaltă șapte se poate urmări o continuă deviere dela original și prin urmare un proces concomitent de originalizare la Eminescu.

În strofa I se introduc elemente pitorești spre a înlesni comparația cu viața sgomotoasă a Veneției de odinioară.

În strofa II se renunță deadreptul la comparația directă cu copilul din Cerri și se înlocuește cu mitologicul Okeanos, decorat cu ecurile legendei logodnei Veneției cu marea. Penultima terșină introduce apoi o imagine inexistentă în Cerri:

*Preot rămas din a vechimei zile
San Marc...*

Cele notate până aci contrazic și ipoteza că ne-am afla în fața unei „imitații“, termen de altfel vag și numai în parte îndreptățit dacă-l aplicăm ideii. În materie de estetică însă, ne interesăm doar de realizare și din acest punct de vedere sonetul lui Eminescu reliefează par'că mai bine ideia lui Cerri evocând cu mai multă culoare viața trecută a Veneției față de „șintirimul“ ei de acum și făcând să ni se pară mai dureroasă legea neînblânzită a morșii. Iar apăsătoarea tristețe a acestei idei e apoi subliniată și de muzicalitatea amplă, profundă și deci impresionantă a versurilor înfiorate de rezonanțe, de taină ce înfricoșează:

*„Cu glas adânc, cu graiul de Sibile,
Rostește lin în clipe cadențate:
Nu'nvie morșii — e'n zadar, copile“.*

Iată motive puternice pentru cari sonetul eminescian nu poate fi considerat nici ca traducere, dar nici ca imitație, ci ca o *creație proprie* prin forma nouă și mai adecvată ideii, a cărei paternitate trebuie s'o recunoaștem lui Cerri.

Subt această perspectivă, citarea sonetului Veneției, producție eminesciană originală și a traducerilor acestui sonet în italienește, nemșește și franșuzește, ca o prorocire a viitoarelor traduceri ale operei integrale a lui Eminescu întru universalizarea sa, devine legitimă.

Al. Dima.

S'a stins viața.

S'a stins viața falnicei Veneții,
N'auzi cântări, nu vezi lumini de baluri;
Pe scări de marmură, pe vechi portaluri
Pătrunde luna înălbînd părății.

Okeanos se plînge pe canaluri,
El numa'n veci e'n floarea tinereții.
Miresei dulci i-ar da suflarea vieții,
Izbește 'n ziduri vechi, sunând din valuri.

Ca 'n țintirim tăcere e'n cetate
Preot rămas din a vechimei zile
San-Marc, sinistru, miezul nopții bate.

Cu glas adânc, cu graiul de Sibile,
Rostește lin în clipe cadente:
„Nu 'nvie morții — e'n zadar, copile!”

M. Eminescu.

VENEZIA.

S'è spenta la vita della splendida Venezia,
non odi più canzoni, non vedi più lumi di danze,
Sulle scalee di marmo, sugli antichi portali
batte solo la luna ed inargenta i muri.

Okeanos si lamenta nei canali:
egli solo è in eterno sul fior di giovinezza
e vorrebbe alla sua sposa ridare il soffio di vita;
perciò batte ai vecchi muri con onde risonanti.

Come su di un cimitero, il Silenzia si stende sulla città
brete decrepito sopravvissuto al naufragio degli anni,
San Marco batte, sinisteo, la mezzanotte.

Con accento profondo, con voce di Sibilla
Scandisce lentamente in attimi cadenzati:
„Non risorgono i morti, non lo sperar, fanciullo!“

M. Eminescu:
in italienește de
Ramiro Ortiz.

Venedigs stolzes Leben.

Venedigs stolzes Leben ist zu Ende
Nicht strahlen Lichter mehr in hohen Sällen,
Kein Sang auf Marmortreppen; nicht erhellen
Des Mondes Strahlen mehr die weissen Wände.

Okeanos er trauert auf Kanälen;
Der ewig junge müht sich, dass er wende
Den Schlaf der süssen Braut, ihr Leben spende,
Schlägt auf die alten Mauern ein mit Wellen.

Sonst Schweigen, wie auf Kirchhofs stillen Gründen.
Sankt Markus nur, ein Priester, den nicht brachen
Der Zeiten Stürme, ruft die Geisterstunde.

Mit dumpfer Stime, wie Sybillen sprachen,
Ertönet es aus seiner Glocken Munde
Umsonst, umsonst! Die Toten nicht erwachen.

M. Eminescu :
Gedichte Novellen, deutsch von
Max. W. Schroll,

VENISE.

Elle est morte, à jamais l'orgueilleuse Venise.
Plus de fêtes de nuit, de chansons, de falots.
Aux escaliers de marbre, aux portiques vieillots,
La lune se promène en blanchissant la frise.

Partout Okéanos se plaint en longs songlots
Il a gardé, lui seul, une jeunesse exquise
Et voudrait ranimer la Beauté qu'il courlise
En frappant les vieux murs qui sonnet sous le flots.

Il règne dans la ville un silence de tombe,
Et, sinistre, Saint-Marc, pendant que minuit tombe,
Prêtre du temps passé, s'érige triomphant.

De sa voix de Sibylle, il rompt le lourd silence
Et prononce ces mots qui lintent en cadence :
„Un mort ne revient plus. C'est en vain, mon enfant“ !

M. Eminescu :
în franțuzește de
Septime Gorcleux
et N. Iorga.

Tradiționalismul lui Mihail Eminescu.

ETERNITATEA marilor opere nu trebuie înțeleasă ca o perpetuare mecanică dealungul generațiilor istorice a seriei de valori ce se organizează în lăuntru lor. Operele mari nu se impun, cu alte cuvinte, fiecărei generații cu sensul și valoarea lor inițială. Generațiile nu sunt simple receptoare pasive ale acestor opere, ci centre de viață istorică, activă și proprie, ogliadind totdeauna din ele aspectele ce le trezesc profunde afinități. Marile opere rătăcesc astfel dealungul veacurilor mereu înoite și înviate prin relevarea noilor legături ce au cu fiecare epocă istorică.

Fenomenul comemorării desvăluie până la evidență acest adevăr. Contemporanii cinstesc doar într'o operă a trecutului mai mult valoarea ei actuală. Ei caută să-i desprindă elementele în consonanță cu prezentul, s'o integreze ritmului și noiei lor atmosfere culturale devenind colaboratorii ei direcți. Într'un cuvânt, eternitatea marilor opere înseamnă de fapt moartea și învierea lor continuă prin suflul generațiilor istorice.

Verificarea acestui adevăr se poate face, fără nici-o greutate, folosindu-ne fie de opere izolate, fie chiar de blocuri mari de opere ce respiră spiritul comun al unor vremi.

Pilda felului cum antichitatea s'a răsfrânt subț unghiuri diferite în variatele medii istorice e prea cuvântătoare spre a nu o întrebuijă ca ilustrarea — de altfel aproape de prisos — a celor spuse mai sus.

Așa evul mediu, dominant religios în formă creștină, a preferat să vadă în epocă greco-romană un preludiu profetic al creștinismului însușindu-și din *Platon* tot ce eră viziune mistică de culoare quasi-creștină, din *Aristot* mai ales instrumentul logic de argumentare a dogmelor religioase, iar pe *Virgil* — de pildă — îl iubea mai mult pentru faima de magician.

Renașterea, mai apoi, trecu la cultul păgân al formelor concrete, al sensu-

alismului și estefismului, pe când veacul al XVII-lea francez, „Le grand siècle“, se găsi mai înrudit cu spiritul măsurat al Latinilor, cu simțul armoniei, cu atitudinea prudentă și atent organizată.

Veacul voltairian se însufleșă de raționalismul de veche origină socratică, iar secolul trecut, prin parnasieni, avea să reînvie cultul formei distinse, elegante și impecabile cum stă bine altădată unui Roman înalt sociabil.

Și în acelaș fel odiseea marilor opere sau culturi s'ar putea urmări în imbiatoarea perspectivă a istoriei.

E însă inutil să continuăm. Ideea a fost sezizată și ilustrată. Ea se vedește încăodată în pilda operei românești a lui *Mihail Eminescu*, despre al cărui destin d-l *C. Rădulescu Motru* scriă rânduri ca acestea: „*Convingerea noastră a celor de astăzi, este, că sub influența operei poetice a lui M. Eminescu se vor află de acum înainte, nu numai generațiunea sau generațiunile cari l'au apropiat, ci toate generațiunile cari'l vor urmă, și prin acestea, întreaga culiură română*“.¹⁾

Până azi, numai trei generații istorice au avut fericirea să-și apropie pe M. Eminescu: generațiunea contemporană lui, generația sămănătoristă și încercări sfioase se vădesc la generația de după războiu.

Bogăția în adâncime și varietate a operei eminesciene pe toate domeniile ei dela poezia sentimentală a romanței, prin poezia socială la cea profund filosofică, dela încercarea dramatică timidă și aceea a romanului naiv la nuvela și povestea fantastic construite, dela cugetări și scrisori la articole politice, sociale și economice, dela gândirea pesimistă și descurajată până la fapta politică, generoasă a sărbătoarei dela Putna, sunt drumuri cu infinite posibilități de actualizare pentru fiecare generație istorică.

Așa contemporanii lui Eminescu și deceniul ce a urmat morții sale au fost contaminate de pesimism, sentimentalism și pasivism politic, pe când sămănătorisții au fost firesc entuziasmați de gândirea lui politică, de naționalismul militant pus în serviciul unirii, de atitudinea patriotică, generoasă a inișiatorului aniversării dela Putna. După balsamul poetic adormitor a urmat îndemnul românesc energic și violent.

Generația noastră, generația de după războiu? Trebuie s'o spunem cu durere, dar bărbăție: *nu l-a cunoscut încă pe Eminescu în aspectul cel mai potrivit vremii noastre, nu și-a dat încă seama de valcarea educativă pe care o prezintă pentru contemporani.*

Și dovada e ușor s'o producem. Gândiți-vă numai în ce atmosferă de bolnavă plictiseală, de datorie ce indispune, de lucru făcut de ochii lumii, de ceremonie oficială seacă, s'a pierdut sărbătoarea celui mai mare poet român. Câteva reviste au aminlit pe ton gazetăresc „evenimentul“, au publicat un portret nedeslușit însoțit de câteva date biografice aproximative și... atât.

Dar mai întristătoare a fost comemorarea dela Botoșani și Ipotești, care ar

1) „Eminescu Comemorativ“: O. Minar

fi trebuit să fie prilejul unui adevărat pelerinagiu național. Ca un document jalnic al acestei vremi, cităm pe deantregul descrierea comemorării a 40 de ani dela moartea celui care a scris „Luceafărul“ așa cum ne-o oferă „ȘTIREA“ din Botoșani (an. I, nr. 27 din 28 Iunie c.):

„La ora 8 a. m. când programul anunță întâlnirea „admiratorilor“ la bustul dela școala Marchian, nu era nici o persoană. Vânt și pulbere isbiau și de data asta bustul lui Eminescu. Ceva mai târziu au început să sosească și participanții: Tiberiu Crudu și un sergent de stradă. Apoi, tocmai aproape de 9, se puteau număra 50—60 persoane, întrebate mereu de trecători: „Ce e, ce s'a întâmplat?“. Aci nu s'a mai făcut nimic, fiindcă nu avea pentru cine să se facă. Au pornit apoi cu toții la Ipotești. La 10 s'a oficiat acolo un parastas de un sobor impozant de preoți. Au vorbit Păr. Protoereu Simionescu, d-l P. Irimescu și d-l C. Cehan-Racovișă, din partea sindicatului presei române din Ardeal și Banat. Acesta a vorbit așa, că un fărăn de lângă mine, exclamă la sfârșit: „Măi da bine t-o ars aista!“ Iar o femeie îi răspunde: „Apoi aista nu-l di pi la noi!“

Singura participantă efectivă se poate spune că a fost numai armata. In frunte cu comandantul respectiv, companii din fiecare regiment local, ofițeri și trupă, cu muzica militară, au dat un aspect de sărbătoare comemorării de azi. Atât a fost. Și câțiva naivi se plâneau că a fost prea puțin“.

Să mai comentăm indignându-ne? E inutil. Fapta s'a produs inconștientă și dură.

Să încercăm o îndreptare pentru viitor? Aceasta da, desigur. Cu atât mai mult cu cât în problematica noastră culturală, de astăzi cuvântul lui Mihail Eminescu are menirea covârșitoare de a ne îndrumă forțele spirituale la impas de răscruți. In dramatică luptă a culturii românești, între armatele tradiționalismului și cele ale modernismului ce se ciocnesc astăzi pentru prima dată pe teritoriul culturii pure, glasul lui Eminescu adunând și multiplicând ecouri străvechi va avea greutatea profetului prin care vorbește istoria unui neam. De aci valoarea educativă a operei eminesciene pentru contemporani și relevarea aspectului celui mai în consonanță cu misiunea generației noastre istorice.

Am arătat astfel implicit și motivul pentru care acest mic studiu se interesează exclusiv de perspectiva tradiționalistă a operei lui Eminescu.

Etimologic interpretând chiar, cultură înseamnă creștere, dezvoltare, operă de trecere — prin urmare — dela stări vechi inferioare la altele noi, superioare. Cuvântul închide astfel latent câteva legi ale culturii și anume, *dinamismul* ca simptom de viață al ei și termenii între cari acesta lucrează: trecutul și viitorul, tradiția și idealul, sau — pe plan doctrinar — tradiționalismul și modernismul, forțe antagonice ale oricărei culturi, elemente din sbuciumul cărora se naște logica și istoria culturii.

Și viața și istoria unei culturi se poate măsura și după intensitatea bătăliei dintre cele două forțe. Din acest punct de vedere, cultura românească n'are nici-un motiv de îngrijorare. Ci dimpotrivă. Istoria ei modernă dela începutul veacului trecut freamătă de atâtea lupte dintre tradiționaliști și moderniști — mai sensibil reliefate dela Kogălniceanu încoace — încât îi putem proroci, fără teamă, un foarte aurit viitor.

În această veche bătălie, linia tradiționalistă în special, e marcată prin puncte strălucite reprezentând cele mai ilustre nume ale culturii românești dela generația lui Kogălniceanu la cea a lui Titu Maiorescu prin sămănătorismul d-lui Iorga și până la eflorescența tradiționalistă de după războiu.

A constituit frontul de rezistență al românismului față de invazia, în ritm excesiv de precipitat, a formelor de cultură și civilizație apuseană; a însemnat „spiritul critic în cultura românească” așa cum a arătat-o lucrarea rămasă definitivă a d-lui *G. Ibrăileanu*.

În rândul acestor luptători, și anume în sfera generației prezidată oficial de Maiorescu, dar împregnată mai ales de spiritul românesc al celui care a scris „Doina”, ia loc personalitatea cea mai surprinzătoare a culturii românești, fenomenul cel mai singular al istoriei noastre, un fel de „început absolut”, de „*prole sine matre*” cum — fără prea multă exagerare — s’ar putea spune despre Mihail Eminescu, a cărui operă universală și românească totdeauna respiră un tradiționalism energic și hotărât.

Explicarea acestei atitudini eminesciene nu trebuie căutată mai întâiu în motivele istorice, de ordin național, pe cari le va fi avut desigur Eminescu. Sistemele mari de gândire sau simplele atitudini de ideologie cotidiană, nu-și au origina exclusivă într’o serie de raționamente corect orânduite după bunele legi ale logicei și între cari optăm după gradul lor de corectitudine, ci mai ales în anume chemări interioare, în anume înclinații organice de a căror existență, a deseori, nici nu ne dăm seama. Așa pesimismul unui Schopenhauer avea grele fundamente temperamentale, după cum se poate spune acelaș lucru despre optimismul nesfârșit al lui Bergson.

Interpretarea aceasta se aplică — fără rezerve — la Eminescu pe care-l socotim un tradiționalist, mai ales, prin firească înclinare temperamentală. Ceeace ne propunem să arătăm acum.

Baza afectivă a ideologului tradiționalist e, desigur, un puternic sentiment al trecutului, care lucrează cu o deosebită eficacitate asupra vieții prezentului. Tradiționalistul se caracterizează dar, printr’o cauzalitate istorică tipică, viața lui sufletească închipuind un lanț de momente ce se determină succesiv cu o regularitate aproape mecanică. Fiecare act prezent rezumă o serie de stări anterioare cu cari formează un bloc unitar fără soluții de continuitate.

Funcțiunea sufletească dominantă în psihologia tradiționalistului devine, firește, memoria înzestrată cu mari calități de fixare, reținere și evocare a momentelor trecutului. Ea tiranizează aproape, făcând dificilă adaptarea la viața prezentului prin continuă chemare către trecut. Inadaptabil deci și cu un ideal paseist, tipul tradiționalist îmbrățișează — pe domeniu politic — atitudinea nemulțumitului resemnat și pasiv sau a revoltatului utopic și violent. Privirea lui e, în orice caz, nostalgic îndreptată în urmă, de unde așteaptă modele și idei-forțe pentru viața prezentului.

Se potrivește această psihologie lui Mihail Eminescu?

Caracterizările celor cari l-au cunoscut, datele biografice și în sfârșit textele operei sale însăși, ne vor da răspunsul la această întrebare.

Dintre cei cari l-au cunoscut pe Eminescu atât din operă cât și — mai ales — din viață, Titu Maiorescu a fost desigur ochiul cel mai ager și intuiția cea mai adâncă. Cu aceste daruri a pătruns cu o finețe și înțelegere neîntrecută în sufletul marelui poet. Portretul moral pe care i-l schițează începe cu următoarele linii ce deschid, dintr'odată, perspective definitive în personalitatea sa: „Ceeace caracterizează mai întâiu de toate personalitatea lui Eminescu este o așa de covârșitoare inteligență, ajutată de o MEMORIE, căreia nimic din cele ce-și întipărise vreodată nu-i mai scăpă — nici chiar în epoca alienației declarate — încât lumea, în care trăia el după firea lui și fără nici-o silă, era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce și le însușise și le avea pururea la îndemână”.¹⁾

Această excepțională dezvoltare a memoriei o confirmă poetul însuși cu prilejul unei critice pe care o face proastei metode ce i-a însoțit studiul matematicilor: „N'ajunsesem nici la vârsta de 20 ani să știu tabla pilagoreică, tocmai pentru că nu se pusese în joc judecata, ci memoria. Și deși AVEAM O MEMORIE FENOMENALĂ, numere nu puteam învăța de loc pe de rost”.²⁾

Alături de inteligența care i-a fost izvorul înclinației permanente pentru filosofie, memoria devine așa dar o funcțiune sufletească de bază a personalității lui Eminescu. Ea avea să-i construiască aceea psihologie tradiționalistă de care vorbeam mai sus, făcându-l să deschidă ochi atenți asupra vieții pentru a i prinde și conserva momentele mari și a-l înlănțui astfel tot mai mult de propriul său trecut. Iar dintre momentele cari l-au legat pe Eminescu mai greu și mai adânc de sine însuși, copilăria trebuie citată în primul rând. Ea a exercitat asupra poetului o considerabilă și definitivă influență.

Și-a petrecut-o între 1850 și 1858 la Ipotești pe moșia tatălui său, Gheorghe Iminovici. Ipoteștii erau așezați într-o vale de toate părțile împădurită, pe care micul Mihai o cutreera, hoinar, lipsindu-se — nu odată — de casă și masă. Aci va fi cules el desigur acele impresii pline de culoare și prospețime care-i vor fi dezvoltat simțul pentru natură făcându-l să-și semene întreaga operă cu minunate pasteluri în cari codrul și izvoarele să închipuie primul plan al decorului.

Legătura aceasta dintre copilărie și natură se vedește cu deplină limpezime în înduioșătoarea „O rămâi”, care evocă cu una din cele mai nostalgice emoții copilăria ce nu se mai întoarce

„O rămâi, rămâi la mine!

„Te iubesc atât de mult!

„Ale tale doruri toate

„Numai eu știu să le ascult;

„In al umbrei întuneric

„Te asemăn unui prinț

„Ce se uită adânc în ape

„Cu ochi negri și cumini;

¹⁾ „Eminescu comemorativ”: O. Minar.

²⁾ Scrieri politice și lit. 1905, (245.)

„Și prin vuetul de valuri
 „Prin mișcarea naltei erbi
 „Eu te fac s'auzi în taină
 „Mersul cîrdului de cerbi ;

„Și privind în luna plină
 „La văpaia de pe lacuri
 „Anii tăi se par ca clipe
 „Clipe dulci se par ca veacuri“.

„Eu te văd răpit de farmec
 „Cum îngâni cu glas domol,
 „In a apei strălucire
 „Intinzând piciorul gol ;

„Astfel zise lin pădurea
 „Bolți asupra-mi clătînind
 „Șueram l'a ei chemare
 „Ș'am eșit în cîmp rizînd.

„Astăzi chiar de m'aș întoarce
 „A'nțelege n'o mai pot..
 „Unde ești, copilărie
 „Cu pădurea ta cu tot ?

Dar de copilărie Eminescu va fi legat și prin amintirea scumpă a mamei sale Raluca :

„O mamă, dulce mamă, din negura de vreme
 „Prin freământul de frunze la tine tu mă chemi.

precum și a tatălui său Gheorghe Iminovici prin care capătă aceea mare dragoste de istoria fărăi prin colecția de scrieri vechi românești ce o posedă acesta ¹⁾.

Un al doilea moment în care ne vorbește sentimentul trecutului la Eminescu, aplicat propriei vieți, îl găsim în lirica sa erotică.

Psihologia lui Eminescu eră într'adevăr atât de tradiționalistă încât vorba unui alt poet după care „și uitarea e scrisă în legile omenești“ nu-și aveă niciun fel de aplicare la el. Amintirea iubirilor trecute îl urmăria îndelung așa cum o arată în „La steaua“.

„Tot astfel când al nostru dor
 „Peri în noapte-adâncă
 „Lumina stinsului amor
 „Ne urmărește încă“.

Sau în „Când amintirile“

„Putut-au oare atâta dor
 „In noapte să se stîngă
 „Când valurile de isvor
 „N'au încetat să plîngă ?

Erotismul acesta retrospectiv închipuie una din temele cele mai iubite ale poeziei lui Eminescu. El se leagă tot atât de mult de temperamentul poetului cât și de maniera generală romantică, între personalitatea lui Eminescu și caracteristicile romantismului existând o perfectă acoperire.

1) G. Galaction : Viața lui Eminescu, ed. II, 21.

Sentimentul trecutului ia în erotica lui Eminescu un mai mare relief când e pus în antiteză cu mizeria prezentului. De aci o poezie a regretului, melancoliei și durerii care amintește clasică vorbă a lui Dante „nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria“. Iată o ilustrație a calității acestei poezii la Eminescu :

„O ! glasul amintirii rămâie pururi mut
„Să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut.
„Să uit cum dup'o clipă din brațele-mi te-ai smult...
„Voiu fi bătrân și singur, vei fi murit de mult !

(Departate sunt de tine)

Că memoria erotică eră într'adevăr puternică la Eminescu și nu închipuia numai o temă poetică ne-o arată și un moment biografic raportat de T. V. Ștefanelli. În toamna lui 1870 pe când eră cu Eminescu la Viena, într'o noapte de petrecere și după o bună dispoziție, poetul privind către cer își reaminti, cu o durere ce-i frânse obișnuita rezervă făcându-l s'o mărturisească, de actrița Eufrosina Popescu, o copilă de 17 ani din trupa lui Pascali „care râdea, jucă, își flutura rochiile peste cușca lui de sufler, își dă brațele și săruturile cum cerea rolul și le dădea și deabinelea — alțuia — după ce se lăsa cortina“ ¹⁾.

Un al treilea moment în sfârșit care trădează legătura lui Eminescu cu propriu-i trecut îl găsim în poezii ca, „Ce suflet trist“ sau, „Pe lângă plopii jără soj“, unde încearcă să-și explice suferința prin ereditate familială.

„Ce suflet trist mi-au dăruit
„Părinții din părinți
„De-au încăput numai în el
„Atâtea suferinți ?

Sau :

„Căci te iubeam cu ochi păgâni
„Și plini de suferinți
„Ce mi-i lăsară din bătrâni
„Părinții din părinți.

Cele câteva dovezi aduse le socotim suficiente pentru ilustrarea psihologiei tradiționaliste a lui Eminescu, prin cele trei momente prinse mai sus. Ele ne fac să bănuim că un suflet atât de solidar cu trecutul său era înclinat să nu se izoleze nici de unitatea socială a neamului din care făcea parte și nici — mai ales — de lanțul istoric determinant direct al acestei unități.

Am ajuns astfel la ideologia tradiționalistă a lui Eminescu, după ce am încercat să-i definim baza psihologică.

Personalitățile mari ale istoriei au, de multe ori, impresia că între ele și mediul social-istoric în cari trăiesc nu e nici-un fel de legătură. Ele se socotesc

1) Galaction : Viața lui Eminescu, 54.

ca existențe calitativ deosebite de muritorii de rând, ca „zei“ sau „genii“. E vechea concepție romantică a cultului oamenilor mari, considerați ca vârfuri înghețate și solitare de munți către cari „omul de mie sau sută“ cum spunea Pârvanțiu poate să năzuiască.

Veacul trecut, epocă istorică și deterministă prin excelență, a luptat cu succes împotriva acestei idei înlocuind-o chiar — pe la jumătatea secolului — prin marxism, care eliminând rolul personalității ca factor al istoriei, reducea dinamismul social la o evoluție de clase mecanic și necesar concepută.

La Eminescu întâlnim împărțite ambele opinii — cu o modificare pentru cea de-a doua — printr'una din acele contradicții violente ce caracterizează adesea personalitățile bogate și mereu frământate de teze contrarii. „Luceafărul“ sensibilizează astfel ideea geniului rămas în lumea lui „nemuritor și rece“, altitudine clasic olimpică, smulsă cauzalității, spațiului și timpului.

„Luceafărul“ e adică aistoric. Scrierile politice și sociale ale lui Eminescu încărcate cu mult simț realist al vieții istorice reprezintă, dimpotrivă, poziția opusă. Individul nu are nici-o valoare în sine, nu e o „substanță“ în înțeles filosofic, ci un element necesar constitutiv al istoriei.

Motivarea, pe care Eminescu o poate prezenta, o luăm din „Cugetări filosofice“.

Iată ce scrie poetul nostru într'o serie de reflecții în cari întegrează într'o unitate toate formele naturii și istoriei:

*„De altă parte vedem cum că stat și societate sînt departe de a fi opuri ale mult lăudatei minți omenești... ele sînt fapte ale naturii“.*¹⁾

Respingând, prin urmare, concepția unui convenționalism social, unui „contract social“ realizat pe cale rațională și însușindu-și ideea unui naturalism sociologic, e drept, mai mult de culoare organicistă, Eminescu nu putea izola individul de societate ci era îndemnat, consecvent teoriei sale, să îl întegreze necesar. Personalitatea se cobora dar de pe culmile „Luceafărului“ în viața reală a istoriei, unde rolul ei avea să fie cu totul șters.

Dăm două pasagii pe deplin caracteristice cari reduc rolul personalității la un simplu instrument al istoriei.

*„Numai expresiunea exterioară, numai formularea cugetării ș'a faptei constituiesc meritul individului sau al generațiunii, ideea internă a amândorura e latentă în timp, e rezultatul unui lanț întreg de cauze, rezulta ce atîrnă mult mai puțin de voința a lor prezenți decît a celor trecuți“.*²⁾

Sau: *„Oamenii mari ce vor fi exprimă'to — vre-o idee a istoriei — nu vor fi decît organe; personalitatea lor se va nimici în personalitatea ideii“.*³⁾

Determinismul social cu prețuirea precumpănitoare a masei în evoluția

¹⁾ „Natura și statul“, ed. Cuza, Iași 1914, pg. 319.

²⁾ „O problemă a istoricului“ ed. Cuza, pg. 352.

³⁾ „Cugetări istorice“, idem, 352.

DATINA

istoriei și cu deprecierea personalității, curent de văză în a II-a jumătate a veacului trecut dela Karl Marx la H. Taine, cuprinde dar și pe Eminescu.

Privită critic, contribuția personalității la mersul istoriei, așa cum o vede Eminescu ni se pare destul de îndreptățită. Ea pune în lumină pe deoparte, dependența personalității de mediul istoric iar pe de alta scoate în relief „*meritul individului sau al generațiunii*“ de a da „*expresia exterioară*“, „*formularea cugetării și a faptelor*“, adică limpezirea tendințelor tulburi ale societății, creșterea conștiinței ei proprii.

Important de reținut pentru tema noastră însă, e această dominanță a istoricului asupra factorului individual, necesitatea integrării forțelor personale în societate printr'un proces natural și împreună cu aceasta în istorie.

Aci e punctul de plecare de unde se desfășoară întreaga perspectivă a tradiționalismului lui Eminescu, a cărui justificare teoretică prin considerații de filosofia istoriei ne va preocupa acum.

Înțelegerea tradiționalismului eminescian e legată într'adevăr de felul în care Eminescu vedea *natura istoriei*. Fără a fi tratat vre-odată sistematic și pe larg această problemă pentru ea însăși, Eminescu a cercetat-o totuș cu diferite prilejuri tocmai pentru că — după caracterizarea lui Maiorescu — trăia mereu în lumea ideilor generale și nu se putea abține dela considerații filosofice chiar în marginea faptelor mai mărunte.

Atitudinea lui Eminescu față de istorie nu e una și aceeași în toate scrierile sale. Ca și în problema personalității, poetul nostru a îmbrățișat și aci opinii contradictorii. Pe deoparte susține ideea că viața istorică n'are nici-o însemnătate, nu merită nici-un interes, trebuie să ne lase indiferenți cu totul, pe când — pe de alta — e cel mai energic apărător al ei.

Prima atitudine e proprie poeziilor, în care și pune aripi filosofice. Iată două pilde. Cea dintâi un fragment satiric din „*Scrisoarea I*“ accentuând ideea neînsemnătății noastre față de nesfârșitul cosmosului:

„Iar în lumea asta mare noi copii ai lumii mici,
Facem pe pământul nostru mușunoaie de furnici;
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați
Ne succedem generații și ne credem minunați.
Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul,
In acea nemărginire ne 'nvârtim, uitând cu totul
Cumcă lumea asta 'ntreagă e o clipă suspendată
Că 'ndărătu-i și 'nainte-i întunerice se arată“.

Cea de-a doua prinzând cu artă clasică atitudinea unui perfect indiferentism ne-o oferă „*Glossa*“:

„Vremea trece, vremea vine	Nu spera și nu ai teamă:
Toate-s vechi și nouă toate	Ce e val ca valul trece;
Ce e rău și ce e bine;	De te 'ndeamnă, de te chiamă,
Tu te 'ntreabă și socoate;	Tu rămâi la toate rece“.

O puternică desminşire a acestei opinii o găsim însă în nenumărate pasagi, în proză mai ales. Cu prilejul relevării rolului personalităţii în istorie am şi putut constata dominarea istoricului asupra factorului individual la Eminescu. Revenim acum, pentru a întări ideea că istoria a fost una din preocupările sale principale, problematica ei interesându-l deaproape şi cu stăruinţă. Varianta intitulată „Mureşianu” ne dă o dovadă definitivă printr’o întreagă serie de întrebări de filosofia istoriei ce şi le pune poetul aci.

Constatând vălmăşagul de fapte ale istoriei, Eminescu îşi pune problema rostului şi explicării lor generale. Şi-şi răspunde ridicând conştiincios cele două ipoteze posibile în espicarea fenomenelor istoriei: determinismul şi deslegarea hazardului.

„E plan, precugetare
In şirul orb al vremii şi-a lumilor himere ?
Sau vorba întâmplare fără’nţeles şi fintă
E călauza vremii ?”

Si mai departe admiţând ipotetic soluţia deterministă se’ntreabă :

„Şi dacă trebui toate să fie aşà cum sînt,
Ce legi urmează vremea ?”

Se’nşiruie apoi o seamă de consideraţii etice, cari desvăluie o foarte pesimistă concepţie despre natura omului amintindu-ne de acel *bellum omnium contra omnes* al lui Hobbes.

„Rău şi ură
Dacă nu sînt : nu este istorie”.

Dar scrierile în proză ne lămuresc şi mai bine asupra filosofiei istoriei aşà cum o credea Eminescu.

Dintre cele două mari sisteme de filozofia istoriei cari au făcut epocă în veacul trecut : gândirea spiritualistă a lui Hegel şi materialismul istoric al lui Marx, Eminescu fără a ignora cu totul pe cel de-al doilea¹⁾ — s’a îndreptat cu pasiune către cel dintâiu. Dealtfel temperamentul său romantic idealist îl îndemnă, fireşte, către acesta. În cugetările sale istorice şi anume în fregmentul „O problemă a istoricului” surprindem clar expusă aceea concepţie.

„Istoricul se va ataşa de-o idee şi această idee el o va urmă dela originea sa până la ultimul termen al desvoltării sale, cum s’ar zice prin mijlocul aventurilor ei celor mai diverse : ea va fi personajul şi eroul cărţii. Sistemele la cari va fi fost baza şi fundamentul vor fi ca înveliturile exterioare, ca fazele diverse ale desvoltării sale ; oamenii mari ce vor fi exprimat’o nu vor fi decât organe : personalitatea lor se va nimici în personalitatea ideii’.

Si mai departe : „Ş’apoi dacă aceasta nu va fi numai culare sau culare

1) M. Eminescu : Opere complete, ed. Cuza, Iaşi 1914, p. 428;

idee al cărui curs istoric îl va mulla în modul acesta, dacă asta va fi ideea în ea însăși, se va putea vedea în germenul său tot atât ca și în succesiunea, în simultaneitatea, tot atât ca și în vremea continuității sale, toată dezvoltarea istorică. Vom citi c'o singură aruncătură de ochi, toată opera istoriei".

Sâmburele istoriei e așa dar o pluralitate de idei cari, în ultima analiză, se reduc la o singură idee ce adună ca 'ntr'un focar toate manifestările istoriei. Cu această părere, ne aflăm în plin hegelianism, sistem cunoscut lui Eminescu după cum o arată și o mică critică ce i-o face într'o scrisoare din 5 Februarie 1874 în Charlottenburg¹⁾. De altfel Eminescu eră un bun cunoscător al istoriei filosofiei pe care avusese chiar prilejul s'o audieze la Viena în semestrul de iarnă 1869/70 când profesorul d-r. Zimmermann predă filosofia antică, în 1871/2 când acelaș se ocupă cu cea orientală și clasică, iar în vora lui 1872 cu cea medievală și modernă²⁾.

Ceeace e însă interesant la Eminescu, e că a încercat o adaptare originală a idealismului hegelian la concepția teologică a istoriei. Iată în scrisoarea către Dumitru Brătianu, grea de adânci considerații istorice asupra serbării de la Putna, un pasagiu caracteristic.

„Și istoria lumii cugetă deși încet, însă sigur și just: istoria omenirii e desfășurarea cugetării lui Dumnezeu". Credem să ghicim în acest rând nu atât o influență de sistem filosofic cât de concepție populară și cronicărească a istoriei. Acel fior religios de care tremură atâtea pagini din cronicari sa va fi strecurat și în sufletul atât de românesc al lui Eminescu atunci când va fi scris rândul de mai sus.

Manifestare a ideii sau a lui Dumnezeu, istoria — în gândirea lui Eminescu — e prinsă în cel mai de fier determinism.

„Sociologia nu e până acum o știință, dar ea se întemeiază pe un axiom care e comun tuturor cunoștințelor omenești, că adică întâmplările concrete din viața unui popor sînt supuse unor legi fixe, în mod hotărît și inevitabil³⁾.

Despre această strictă cauzalitate, Eminescu vorbește mereu în considerațiile sale istorice punând — cu fiecare prilej — în relief *„legea continuității istorice"*. Netrătând însă problema în mod special, cugetătorul nostru n'a adâncit mai mult ideea cauzalității istorice față de cea a restului naturii însușindu-și clasificările dualiste ale științelor după corp și suflet. Eminescu pare că înclină, dimpotrivă, către o soluție monistă de reducere la unitate a tuturor formelor naturii și deci și ale statului și societății,⁴⁾ ceeace dovedind o prea mare sete de unitate vine, în contradicție cu manifestările dualiste ale universului.

Pentru înțelegerea justificării teoretice a tradiționalismului eminescian trebuie să subliniem însă aceea *„lege a continuității"* de care vorbeam mai sus. Într'o

1) M. Eminescu, ed. Cuza, pag. 653.

2) I. Grămadă : M. Eminescu, Heidelberg 1914, pag. 10.

3) Ediția Cuza p. 529.

4) Idem, p. 249.

scrisoare către I. Negruzzi trimisă din Viena la 16 Maiu 1871, Eminescu făcea următorul citat din Pascal, foarte edificator pentru ilustrarea continuității istorice: „*La suite des hommes pourrait être considérée dans tous les temps et dans tous les lieux comme un seul homme qui apprendrait toujours*”¹⁾

Cu acest citat, fără să-și dea seama, Eminescu îmbrățișă concepția raționalistă a culturii, sau, în termenii debaterii etnografice dintr’ a doua jumătate a veacului trecut, teoria lui „*Elementargedanken*” a lui A. Bastian și nu pe cea a lui „*Völkergedanken*”, concepția istorică. Am greși totuși, dacă am vedea în acest citat o contrazicere a lui Eminescu. Poetul nostru a vrut numai să illustreze plastic gândul solidarității istorice și n’a observat că imaginea lui Pascal ștergea de fapt diferențele dintre popoare și presupunea ca adevărată ipoteza existenței unui spirit uman uniform în timp și loc, adică aducea tocmai o confirmare a teoriei lui Bastian. Celelalte cugetări ale lui Eminescu restabilesc însă valoarea concepției istorice.

„*Nu există o civilizație umană generală, accesibilă tuturor oamenilor în acelaș grad și în acelaș chip, ci fiecare popor își are civilizația sa proprie, deși în ea intră o mulțime de elemente comune și allar popoare*”²⁾.

Dar punctul de vedere al unui specific național e necesar legat de o condiționare istorică proprie dela popor la popor. De aci *continuitatea istorică*, de care vorbeam și care revine mereu în scrisul lui Eminescu. El o înțelegea sub forma unui evoluționism organic tipic. „*Civilizația adevărată a unui popor, — scria el, — consistă în dezvoltarea naturală, organică a propriilor puteri, a propriilor facultăți ale sale*”³⁾ De aci importanța trecutului ca determinant principal al prezentului și viitorului.

„*Viitorul însă e continuarea, în cazul cel mai bun rectificarea trecutului*”⁴⁾.

Ba ceva și mai mult, trecutul închide latent viitorul ca o „*ghindă stejarului*”.

„*Cum la zidirea piramidelor, acelor piedici contra pasurilor vremii, fundamentele cele largi și întinse purtau dejă în ele intențiunea unei zidiri monumentale care e menită de a ajunge la o culme, astfel în viața unui popor munca generațiilor trecute cari pun fundamentul, conține deja în ea ideea întregului. Este ascuns în fiecare secol din viața unui popor complexul de cugetări, care formează idealul lui, cum în sămburele de ghindă e cuprinsă ideea stejarului întreg*”. (Scrisoare către Dumitru Brătianu).

Ei bine, tradiționalismul acesta atât de amplu și de convins exprimat este — pentru Eminescu — tot una cu patriotismul care înseamnă, în primul rând, nu „*iubirea țărânei*” ci a trecutului. Să dăm cuvântul tot poetului nostru: „*Fără cultul trecutului nu există iubire de țară. Azi e constatat că din momentul în care împărații au început a înlocui prin oameni noi pe senatorii Romei în*

1) Idem, p. 619—50.

2) Ediția Cuză: Semi Barbaria, p. 541.

3) „ „ p. 543.

4) „ „ p. 396.

cari tradițiile și cultul trecutului se intrupaseră, Roma a mers repede spre cădere. Cazul Romei nu numai că nu e izolat dar nu suferă nici-o excepție măcar“¹⁾.

Teoria generală a tradiționalismului eminescian nu ne îndreptățește să credem — cu d-nul Ibrăileanu²⁾ — într'o atitudine reacționară, absolutistă a lui Eminescu. În teorie cel puțin, Eminescu n'a fost „*unul dintre acei cari se mulțumesc a fi urmași*“. Tradiționalismul său nu exclude o muncă originală a prezentului, un progres datorit fiecărei generații istorice, o contribuție proprie în evoluția organică a neamului. Numai că trecutul rămâne un îndreptar permanent al prezentului întrucât îi prescrie planul său de activitate și deci spiritul și direcția progresului.

„*Deci progresul adevărat fiind o legătură naturală între trecut și viitor, se inspiră din tradițiunile trecutului, înlătură însă inovațiunile improvizate și aventurile hazardoase*“³⁾ Viitorul poate fi totuși „*rectificarea trecutului*“, cuvinte de comentariu în marginea serbării dela Putna care era „*o încercare de organizare a vieții viitorului*“.

Păreră că Eminescu era, pur și simplu, un paseist absolut nu se susține dar în mod consecvent. Ni-se pare, dimpotrivă, că în exagerările tradiționalismului eminescian trebuie să vedem o formă extremă de reacționare în contra învaziei civilizației și culturii apusene ce compromiteau specificul național. În dorința de a ne păstra puritatea originalității de înstrăinare, Eminescu exageră voit. Tradiționalismul eră, mai ales, un corectiv românesc împotriva imixtiunilor străine.

Această explicație se poate susține cu foarte multe citații dintre cari desprindem una cu totul caracteristică și care reprezintă în acelaș timp și un exact tablou al vremii lui Eminescu.

„*Dela anul acesta (1846) începând, Românii au pierdut simțul istoric. Cuvinte nouă fără cuprins, oameni noi fără trecut și fără valoare, o limbă păsărească în locul vrednicei limbi a stămoșilor, instituții nepotrivite cu trebuințele modeste ale țaranului dunărean au înăbușit frumoasele și spornicile începuturi ale unei literaturi într'adevăr românești, ale unui naționalism, nu de frase banale, ci d'un cuprins real*“. Și mai departe : „*Nu-i minune dacă în mijlocul unei dezvoltări, care cu suflarea sa nelegiuită au rupt fir cu fir tradițiile istorice, au risipit piatră cu piatră vechea comoară a aerei sufletești și materiale a poporului român, oameni mai vechi s'au dat uitării etc*“⁴⁾.

Prin această critică a inovației străine, Eminescu se încadrează junimismului de care se deosebește totuș prin faptul că în el „*nu vorbea interesul vreunei clase diriguitoare, ci al claselor mici, al meseriașilor, răzeșilor și țăranilor*“⁵⁾

1) „Reacțiunea“ ed. Cuza 567.

2) „Spiritul critic în cult. rom.“ ed. III, 190—2.

3) „Despre program“, ed. Cuza 549.

4) Cele două generații românești dinainte și după 1848, ed. Cuza, 388.

5) G. Ibrăileanu: Spiritul critic, ed. III, 180.

Iată deci, după noi, și justificarea istorică a exagerării tradiționalismului, către care-l îndeamnă — după cum am mai arătat-o — și temperamentul său atât de greu adaptabil vieții prezentului și atât de tiranizat aproape, de trecut. Momentul social istoric al epocii sale cerea imperios — ca pe un corectiv salutar — tradiționalismul, iar firea sa, ce afirmă și negă cu neîntrecută energie, sublinia faptul.

În scurt, cam acesta e aspectul general al tradiționalismului eminescian teoretic sau al filosofiei ori ideologiei tradiționaliste a lui Eminescu.

Problema mai are însă, încă o latură pe care am numi-o a *tradiționalismului aplicat* și care cercetează cum se manifestă această ideologie pe diferitele domenii ale activității eminesciene în chestiuni de limbă, literatură, politică, istorie. Cu această nouă perspectivă a temei noastre, încheiem acest mic studiu.

Atitudinea lui Eminescu în *problema limbii* a fost suficient caracterizată în amintita scriere a d-lui Ibrăileanu. Se poate vedea acolo că pe deoparte din pricina incompetenței poetului în chestiuni de filologie după cum singur o mărturisește, iar pe de altă din lipsă de actualitate a problemei, opiniile sale sunt rare și incidentale. A ținut însă, să afirme caracterul „vechiu” al limbii române și faptul că „ea e pe deplin formată în toate părțile ei” prin fireasca evoluție a istoriei.¹⁾ A luptat deci și el împotriva stricătorilor de limbi printre cari citează pe Heliade ce a pricinuit „ruina frumoasei limbi vechi” și a slăvit pe poeții „ce au scris o limbă ca un fagure de miere”, idealizând tocmai caracterul tradițional al acelei limbi. Poetul însuși a căutat să i se adapteze încercând învierea limbii și stilului cronicilor.²⁾

Pe tărâm literar, tradiționalismul lui Eminescu se manifestă sub aceeași formă de interes și idealizare a trecutului nostru literar și de combatere energetică a influențelor străine și în special a celei franceze.

Intr’o notiță „despre vechea literatură românească” de pildă, subliniază importanța acelei literaturi din veacurile XVI, XVII și XVIII, îi constată caracterul mai mult bisericesc numărând în total „269 opuri tipărite” și-i pune în relief valoarea „stilistică” „căci nu sunt scrise sub influența limbilor moderne, cel puțin nu a celei franceze” și valoarea „lexicală, prin mulțimea de cuvinte originale”. Dar chiar literatura mai recentă a veacului său e preferită celei contemporane lui.

„Când mă aflu față cu cei bătrâni, cu literatura deceniilor trecute, par³⁾ că sunt într’o cameră încălzită”.³⁾ E arhicunoscută apoi idealizarea din „Epigonii” a unor valori atât de inegale dela Cichindeal la Văcărescu, dela Bolintineanu la Cârlova sau Sihleanu. De asemeni e de citat prețuirea lui Heliade din oda cu acelaș nume, publicată în 1867, care nu exclude apoi mai târziu — justă interpretare critică a decăderii de după 1845 a acestuia.⁴⁾

¹⁾ „Despre limba cărturarilor români din Ardeal”, ed. Cuza 380.

²⁾ V. „Bogdan-Dragoș”, hrisovul citit de uricar.

³⁾ Ed. Cuza, 352.

⁴⁾ „Monumentele marilor Români”, idem 377.

Isvorită din firea lui romantică, idealizarea trecutului literar mai depărtat sau mai apropiat poate fi de asemeni interpretată ca un corectiv spiritual oferit scriitorilor timpului său despre cari se știe cum vorbea: „*Noi în noi n'avem nimica, totu-i calp, totu-i străin*“ și aceasta, mai ales, pentru că „*nu sînt inele în lanțul continuității istorice a culturii noastre, ci cum s'ar zice extramuros*“.¹⁾

Tradiționalismul eminescian se manifestă cu aceeași tărie și pe domeniul politic, economic și administrativ. Eminescu dorește astfel ca diriguitori ai țării „*aristocrația istorică*“ ce „*rămâne un ideal de invidiat*“,²⁾ iar în administrație „*regimul vechiu*“, despre care spunea că aducea în „*armonie interesele exclusive ale clasei dominante cu cele ale clasei muncitorilor*“.³⁾ Preferă tot astfel buna noastră gospodărie bătrânească dinainte de 48.

Și iață-ne, în sfârșit, la tradiționalismul pe care Eminescu îl aplică în mare istoriei noastre, dovenindu-i un interes, o iubire și admirație cum n'am cunoscut multe. Și nu era vorba numai de o formă sentimentală a acestui tradiționalism, ci de o tendință constantă de a-l întemeia pe cunoașterea serioasă a trecutului nostru. Mărturiile lui Maioreșcu și Ștefanelli sunt definitive în această privință. Primul scrie că de izvoarele istorice Eminescu „*avea cunoștința cea mai amănunțită*“, iar Ștefanelli mai frumos spune: *In nopți nedormite cufundat în celirea vechilor cronici și cuprins de un fior de pioasă admirație față de umbrele mari ce se închegau înaintea ochilor săi visători și luau minunatele forme plastice ce le admirăm în satirele sale, în astfel de nopți tăcute a plămuit ideea de a se sărbători amintirea celui mai mare vileaz al neamului său*.

Fapta serbării dela Putna, în care Eminescu a jucat un rol principal, e într'adevăr o foarte sensibilă dovadă a iubirii sale pentru trecut și a valorii educative ce-i atribuia pentru prezent.

Cunoștințele sale istorice însușite însă din casa părintească sunt departe de a fi superficiale, operă de diletant. Le posedă atât de bine încât oricând le putea organiza după marile principii directoare ale istoriei. O pildă nu se poate mai nimerită ne-o oferă aceea documentată „*Influență Austriacă asupra Românilor din Principate*“. Să mai cităm erudiția cu care Eminescu recenzează cartea lui Julius Jung: „*Die Anfänge der Rumänen*“ sau cu care susține drepturile Românilor în Bucovina? Ar fi inutil. Oricine se convinge pe deplin răsfoind textele.

Ceeace trebuie însă, să ne preocupe acum e preferința pe care poetul nostru a arătat-o unuia sau mai multor momente din trecutul nostru și motivele acestei alegeri.

Veacurile cele mai iubite de Eminescu au fost al XIV-lea și al XV-lea, în cari găsim figuri ca Mircea, eroul satirei III, Alexandru cel Bun din „*Sărmanul Dionis*“, Bogdan-Dragoș, din piesa cu acelaș nume, Ștefan cel Mare din „*Doina*“, din „*Mușatin și codrul*“, din „*Mira*“ și din alte fragmente.

¹⁾ „Cugetări lit” idem 354.

²⁾ „Desvoltarea istorică”, 569.

³⁾ „Scrieri economice” 428.

Motivele acestei selecțiuni nu sunt greu de sesizat.

Mai întâiu, din trecutul nostru sunt epocile cele mai strălucite ca eroism și fapte mari. Apoi, romanticul Eminescu era firesc atras de pitorescul lor. Iată un citat explicator în această privință: „citirea acestor fapte va face asupra lor — a strănepoșilor — impresia romantică care asupra noastră o face rezbelul cruciașilor și cavalerismul de atunci“.¹⁾ Acele vremi au într'adevăr multe caracteristice ale evului mediu atât de iubit de romantici.

Dar mai e și un al treilea motiv prin care explicăm această preferință eminesciană.

„Dacă considerăm vigoarea extraordinară a începuturilor noastre istorice, figura unui Mircea sau Ștefan cel Mare și le comparăm cu mizeria și pușnăitatea de caracter din ziua de azi, nu mai încapе îndoială, că alt element predominant atunci, altul azi, și poate toată cheșliunea se reduce la aceea că pe atunci precumpănea populația autohtonă de munte, iar azi precumpănește cea imigrată de baltă“.²⁾

Fraza e clară. Ea subliniază „vigoarea estraordinară“ a acelor vremi, „caracterul autohton al populației“, deci **tăria cu care se întâlnește specificul românesc atunci față de contemporaneitatea poetului**. Refugiul lui Eminescu în trecut apare dar — încă odată — ca o manifestare a imposibilității de adaptare la viața neromânească a prezentului și de afirmare energetică a prezentului național al gândirii și simțirii sale. Când e vorba să apere de înstrăinare țara, când

„De la Nistru pân' la Tisa
Tct românul plânsu-mi-s'a
Că nu mai poate străbate
De-atâta străinătate,

Eminescu se îndreaptă către Ștefan cel Mare, tocmai fiindcă reprezintă acel principiu al purității naționale.

„Ștefane, Măria Ta,
Tu la Putna nu mai sta
Las' Arhimandritului
Toată grija schitului“
etc.

La capătul acestui drum se cade să poposim înșfârșit, aducând câștigurile obținute și completându-le cu observații noi.

Tradiționalismul eminescian ni s'a prezentat, dela început, ca o doctrină perfect grefată pe temperamentul lui Eminescu. Solidari cu fiecare moment însemnat al propriei sale vieți, trăind sub o continuă stăpânire a trecutului care-i făcea dificilă adaptare la viața prezentului, Eminescu a fost — din fire — înclinat

¹⁾ „Cugetări istorice“, ed. Cuza 352.

²⁾ „Scrieri pol. și sociale“, idem 376.

să-și însușească atitudinea tradiționalistă în problemele de civilizație și cultură pe cari i le punea veacul său. Iar procesul istoric, ce se desfășură sub ochii săi înfățișându-i pericolul greu al instrăinării calităților sufletului românesc, îl siliă mai mult să reacționeze cu energie și violență opunând invaziei de forme apusene frontul de apărare al tradiționalismului, pârguia de susține a specificului național. F. Baldensperger observă cu justeță că „aproape totdeauna astfel de mișcări — tradiționale — se produc — și acesta e una din rațiunile eficacității lor — după ce pământul indigen a fost fecundat până la saturație de aporturi străine”.¹⁾

Forma exagerată a tradiționalismului eminescian manifestată printr'un cult desăvârșit pentru valorile cele mai inegale ale trecutului își are explicarea tot în violența reacțiunii sale împotriva importului de civilizație și cultură neorganic aderentă fondului nostru național. Iar preferința sa pentru veacul al XIV și XV-lea își are, de-asemeni, motivarea în faptul că acele vremi reprezentau prin excelență și cu pitoresc romantic principiul viu al sufletului românesc, plin de vigoare și eroism și pur de imixtiuni străine.

Tradiționalismul acesta eră apoi susținut de osatura unei sociologii istorice organice evoluționiste după care unitatea socială a neamului, străbătută de un divin spirit istoric, își realizează destinul specific, lent, dar progresiv sub egida implacabilă, dar impunătoare a unei trecut strălucit.

Ceeace caracterizează într'adevăr scrisul lui Eminescu e acel *spirit istoric* de care e plin veacul său dar pe care nimeni în cultura românească nu l-a trăit cu atâta intensitate înaintea lui.

Pentru vremea noastră atât de puțin dornică de integrare în lanțul continuității istorice, atitudinea tradiționalismului eminescian poate constitui ori-când și pentru oricine, un îndreptar adecvat pe care — ca pe un altar — îl punem, cu toată căldura, în fața tinerei noastre generații de câteori va cădea în păcatul de neletat al instrăinării.

Al. Dima.

1929 August.

1) „Litteraturé, creation“ etc. Flammarion 1919.

CONCEPȚIILE FILOSOFICE

DIN „SĂRMANUL DIONIS“

NU vom cântări meritele acestei nuvele, cu balanța unui complicat sistem estetic. Nici nu ne-ar fi îngăduită o atare judecată, asupra unei bucăți în proză, scrisă de poet la 21 de ani, când era încă sub puternica influență a romantismului și a filosofiei germane, studiată de puțin timp la Viena și Berlin.

Ca toate operele în proză, ale lui Eminescu, „Sărmanul Dionis“ cuprinde în germen multe idei și chiar imagini, care mai târziu vor fi turnate în forma definitivă a unui vers nemuritor.

Pe noi ne va interesa, cum în această nuvelă, Eminescu a realizat poetic o filosofie abstractă, cum a reușit să unifice un material așa dispart, îndeplinind principiul Kantian de „unitate în varietate“.

Vom găsi în Sărmanul Dionis, pe lângă idealismul lui Kant, ceva din gândirea lui Faust, o deplină acceptare a metempsihozei egiptene, magismul evului mediu cu înrudiri până în India și până la Zoroastru, fantasmagoria lui Hoffmann, viața în alte planete pe care a conceput-o Novalis, umbra lui Peter Schlemihl.... toate încheiate într'o povestire de cea mai pură speță romantică.

În cele două pagini dela început se află concentrată toată nuvela.

Primele cuvinte expun teoria relativistă. Simțurile ne înșală. Ele nu pot să ne pună în contact direct cu realitatea adevărată, *das Ding an sich*. Proporțiile sunt date relativ și arbitrar de simțurile noastre :

„Și obiectele ce le văd privite c'un ochiu sunt mai mici ; cu amândoi mai mari ; cât de mari sunt ele absolut ! Cine știe dacă nu trăim într'o lume microscopică și numai făptura ochilor noștri ne face s'o vedem în mărimea în care o vedem ?“

„Asemenea în eternitatea fără margini nu este ori ce bucată de timp, ori cât de mare sau ori cât de mică, numai o clipă suspendată ?“

Iată dar, cum știe un poet să expună de plastic abstracta concepție relativistă. Și mai departe :

„Cine știe dacă nu vede fiecare din oameni toate cele într'alt fel și nu aude fiecare sunet într'alt fel.. In faptă lumea-i visul sufletului nostru“.

Par'că citim însăși fraza lui Fichte: „Lumea este obiectivarea eului, o proiecție obiectivă a eului nostru“.

„Nu este nici timp, nici spațiu — ele sunt numai în sufletul nostru.“

„Trecut și viitor e 'n sufletul meu, ca pădurea într'un sâmbure de ghindă și infinitul asemenea ca reflectarea cerului instalat într'un strop de rouă“.

Această transfigurare poetică fără a împietă ideia, nu mai e greoaia filosofie Kantiană, ci pare o pagină din Bergson.

De aici, Eminescu, deslușește întreg mecanismul acestei povestiri fantastice, care a speriat pe mulți cititori.

„Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordine de lucruri, care sunt ascunse în noi, mister pe care l'au posedat poate, magii egipteni și asirieni, atunci în adâncurile sufletului coborîndu-ne, am putea trăi aievea în trecut și am putea locui lumea stelelor și a soarelui... Dacă lumea e un vis — de ce n'am putea să coordonăm șirul fenomenelor sale cum voim noi?“

„Păcat că știința necromanției și cea a astrologiei s'au pierdut — cine știe câte mistere ne-ar fi descoperit!“

Dionis însă a avut norocul să capete dela *Riven* o atare „astrologie“.

Fabula povestirii se desfășură clar. Pornind dela teoria relativistă, ajunge la postularea idealității timpului și spațiului și apoi cu ajutorul magiei, Eminescu își strămută eroul în alte puncte ale spațiului și timpului.

Mai departe Dan face o reflecție asemănătoare cu cea a lui Heinrich von Offterdingen, eroul romanticului Novalis, și totodată își fixează și un punct de predilecție în timp.

„Dac'aș putea și eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu, până în aceea fază a emanațiunii lui, care se numește epoca lui Alexandru cel Bun....“

Sărmanul Dionis a fost considerată drept cea mai încălțită operă a lui Eminescu, — atât de primii care au ascultat-o în „*Junimea*“, — mai întâiu intrigați și apoi plictisiți — cât și de toată seria de cititori, deprinși cu armonia versurilor scrise de poet.

Vedem însă cât de clar se desprinde din cele două pagini dela început, întreg firul conducător, printre curioasele transformări de mai târziu, Dionis-Dan, Riven-Ruben, Maria și cealaltă Marie.

Sărmanul Dionis nu e clădit numai pe baza idealismului Kantian.

Acele elemente fantastice și magice care populează întreaga povestire, ne face să gândim la o sursă ceva mai îndepărtată de puritatea filosofului din Königsberg, și anume la misterioasa filosofie antică, *la Eleași*. Domnul Tudor Vianu, cercetând în de aproape caetele de notițe la filosofie, ale lui Eminescu, de când era student, se crede îndreptățit a afirma, că poetul de care ne ocupăm, s'a inspirat din filosofia antică. Multe versuri susțin această părere.

Spre exemplu :

„Tot ce-a fost și o să fie
In prezent le-avem pe toate“. („Glossa“)

Aceste versuri — și altele — concludă domnul Vianu sunt o versificație a unor traduceri de ale poetului din filosofia *Stoică* și *Eleată*: Epictet, Xenofanes, Parmenydes.

Dar chipul magic prin care Dionis ajunge Dan, amintește teoriile lui Pythagoras, al cărui nume îl și pomenește Eminescu în această nuvelă. După Pythagoras, cosmosul se reduce la un sistem de raporturi matematice, la simetrii geometrice. Odată cheia lor prinsă, inițialul posedă însăși taina Universului. Tot sistemul are o coloratură misterioasă de cult magic. De notat că *astrologia* lui Dionis, dată de Riven, era o carte de origină Bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, având pe ea portretele lui Platon și *Pythagoras*, și cuprinzând *senlinfe misterioase grecești*, triunghiuri și constelații zugrăvite cu roș.

Iată cât de minunat poetizează această trecere :

„Aerul era blând și văratic, iar razele lunii pătrunzând în camera lui Dionis isbeau fața lui palidă și umpleau sufletul plin de lacrimi cu o nespusă melancolie. „Da“ repetă el în gând ideia lui fixă — „supt fruntea noastră e lumea — acel pustiu întins — trecutul“. Privi din nou păienjenitul de linii roșii și liniile începură a se mișca. El puse degetul înăuntrul lor — o voluptate sufletească îl cuprinse — mai întâi i se păru că aude șoptirea acelor moșnegi bătrâni.... vedea răsărind domni în haine de aur și samur.... și liniile semnului astrologic se mișcau cumplit ca șerpi de jăratric“.

Tot mai mare și mai mare devenea păianjenul — Unde stăm ? Auzi el un glas din centrul de jăratric al cărții. — „Alexandru cel Bun ! putu el șopti cu glasul apăsător, căci bucuria, uimirea îi strângea sufletul și.... încet, încet păianjenul cel roș se prefăcu într'un cer rumenit de apunerea soarelui“.

Trecerea aceasta dintr'un plan al realității, la alt plan, tot al realității, — pentru că nu știm precis cine a visat, Dan pe Dionis, ori Dionis pe Dan, — o vom găsi mai târziu exprimată în versurile nemuritoare din „*Luceafărul*“.

Mai departe asistăm la o scenă care se desfășură în epoca iubită de Eminescu — la 1400. Criticul literar o va cataloga după criteriile estetice. Tasu, Lambric și Canu au privit-o prin prisma strictă a adevărului istoric, și au rămas desiluzionați când nuvela nu s'a transformat într'o lecție de istorie, despre arhitectura Iașilor dela 1400, sau despre îmbrăcămintea cavalerilor din acea vreme. Noi ne vom opri la alt moment al nuvelei, care cuprinde o nouă idee filosofică.

Dan se strămută de pe pământ, pe lună, cu iubita lui. Aci intervine un nou element: metempsihoza. Pentru a înfățișa plastic *eternul* din noi, *spiritul*, care singur e nemuritor față de obiectivarea lui corporală, efemeră, Eminescu adoptă procedeul lui Chamisso: *umbra*. Dar deși umbra lui îi făcea o frumoasă și poetică teorie a metempsihozei, ceea ce spunea sau gândea umbra „Dan le auzea cași când ar fi fost propriile lui cugetări“. Dan află că veacuri înainte a

fost Zoroastru, dar apa Letei i-a șters conștiința ori cărei existențe anterioare. „....sufletul tău din începutul lumii și până acum a făcut lungă călătorie prin mii de corpuri, diu care azi n'a mai rămas decât praf“. Singură ea, umbra, l'a însoțit peste tot și după cum a stat la leagănul lui Dan va sta și la mormântul lui. „Atunci Dan văzu clar despărțirea ființei lui într'o parte eternă și una trecătoare“.

Cu ajutorul *vrajei* Dan ia locul umbrei, iar umbra își însușește atributele omenești. Dan devine nemuritor, etern, atotștiutor și atotputernic, iar umbra primește nimicnicia omenească.

Fiindcă în acest sumar articol urmărim felul cum Eminescu a realizat poetic, abstractități filosofice, regretăm că nu putem releva mai multe pasagii caracteristice în acest sens.

Umbra devenită om, făgăduiește că va scrie memoriile sale pentruca Dan să le găsească, la întoarcerea lui pe pământ. „Eu singur voi fi mort și îngropat când vei reveni tu, căci orele vieții tale vor fi șir de ani întregi pe pământ. Întoarce încă șapte foi și ține-mă de mână!“

Ce simți? „— Simt brațele mele pierind și cu toate astea căpătând puteri uriașe; simt cum, deslipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară, ca o bucată de soare“. — „Eu, zise umbra încet, simt întunecându-se și pierind conștiința eternității mele; simt îngreunându-se ca supt plumb cugetările mele...“

Umbra luminoasă — Dan-Dionis cel etern — metamorfoză la fel și pe iubita lui, încât ambii se înălțară ușor în largul cosmosului, planând peste timp și spațiu, ca *Luceafărul*.

Dar când Eminescu descrie viața lor paradisiacă de pe lună, revine iarăș poetul romantic. Dan și Maria nu mai sunt umbre pure, ci ele sunt înfățișate cu atribute omenești, Eminescu utilizează pentru sensibilizarea acestor idei pure, imagini comune oamenilor.

Ca un Faust aspirând culmi tot mai amețitoare, după ce a cunoscut totul cu ajutorul îngerilor, Dan vrea să fie însăși Dumnezeu. Dar nu apucă să pronunțe tot numele sfânt și se prăbuși în abis. Urmează o pagină de admirabilă descriere. În literatura noastră o mai întâlnim doar în *Adam și Eva* a d-lui Rebreanu.

Dionis se trezește din visare; dar mai târziu Dionis fiind bolnav, Eminescu face să trăiască iarăși Dan, care a visat pe Dionis, — terminându-se ca ori ce povestire romantică, această nuvelă, prin căsătoria Mariei cu Dionis, deastădată rămânând că Dan a fost visat de Dionis.

Această nuvelă a fost considerată de cercul Junimei, drept o curioasă elucubrație cerebrală, de care doar Eminescu ar fi putut fi capabil. La fel, pentru ori care cititor, care a răsfoit-o din fugă, nuvela poate fi socotită ca ceva fantastic de neînțeles, o împletire a două planuri de realități greu de descurcat, mai ales că, însăși Eminescu a șters, minunat, granițele despărțitoare.

Citită mai atent, nuvela apare în toată frumusețea ei. Filosofia idealistă a

lui Kant, se combină admirabil cu decorul magic asirian și cu metempsihoza egipteană. De asemeni, filosofia abstractă — relativismul spre exemplu — este minunat sensibilizată de poetul-filosof.

Privind din acest unghiu -- și acesta e adevăratul criteriu — înțelegem că nu avem în fața noastră o simplă povestire exagerat de romantică, ci o minunată transpunere a filosofiei pe planul literaturii.

Și această dificilă realizare poetică, nu putea, să se închege decât în mintea unui profund gânditor și desăvârșit poet cum a fost Eminescu.

George Damaschin.

Dintr'ale lui Eminescu

(Simple notițe)

I.

SE știe că biografii psihologiști pun mult temei pe cronologisarea producției literare. Fără cronologisare descrierea exactă a unei evoluții, fie îndelungate, ca de ex. la Goethe (să zicem: în opera lui Gundolf), fie de scurtă durată, nu este cu puțință. Când apare în operă un sentiment oarecare, când apare un simplu cuvânt nou, fără să fie de aceeași însemnătate, avem în față câte un *moment evolutiv* de preț.

Fără să cugete la așa ceva, deci pentru propria sa contabilitate poetică, M. Eminescu, la un moment dat, și-a scris în anul 1870 poeziile sale într'un caiet, din punctul de vedere arătat, destul de important.

Cronologia din acel caiet începe cu anul 1865 și se sfârșește cu anul 1870.

O copie pentru cece urmăresc evoluții. Și anume în *ordinea* în care poeziile se 'nșiră în manuscriptul academic 2259. Din acești șase ani *numai patrusprezece* poezii nu au dată; *treizecișuina* o au. Se va observa ușor că titlurile variază, că se dau scurte indicații de complexe perdue (de ex. la Steaua mării), etc.

1866	Octombrie	<i>Elena (meditațiune). Mortua est.</i>
"	"	<i>La o artistă.</i>
"	"	<i>Serata. Ondina. (Fantazie).</i>
"	Noembrie	<i>Amicului Filimon Ilia.</i>
"	Decembrie	<i>Junii corupți.</i>
1867	Aprilie	<i>Resignațiune (din Schiller).</i>
1869	Decembrie	<i>Blonda Marta. De ce să mori tu?</i>
"	Aprilie	<i>De aș muri ori de-aș muri,</i>
"	Iulie	<i>Doi astri.</i>
"	"	<i>Unda spumă,</i>
"	"	<i>Prin nopți tăcute.</i>
"	"	<i>Când privești oglinda mării.</i>
1866	Octombrie	<i>Mortua est.</i>

1869	Iulie	<i>Cându.</i>
—	—	<i>Când marea.</i>
1866	Octombrie	<i>Ondina (Écoui din fereastră Fantasié).</i>
1869	Iulie	<i>Replici.</i>
—	—	<i>Vieaşa mea fu ziuă.</i>
—	—	<i>La o artistă.</i>
—	—	<i>Când norii... Steua vieşii.</i>
—	—	<i>Când sufletu-mi noaptea.</i>
1869	Decembrie	<i>E îngerul tău ori umbra ta?</i>
—	—	<i>Mureşianu (Tablou dramatic).</i>
1869	Decembrie	<i>Christu.</i>
1865	Septembrie	<i>De aş avea...</i>
—	—	<i>Ingere palid.</i>
—	—	<i>Cine-i: Steaua mării (Din drama Steaua mării).</i>
1868	—	<i>Ector şi Andromache (de Schiller).</i>
1869	—	<i>Locul aripelor (Ghazel).</i>
1867	—	<i>Nu e stelujă.</i>
„	—	<i>Din lyra spartă.</i>
„	—	<i>Care-o fi în lume.*)</i>
1866	—	<i>La mormântul lui Pumnul.</i>
1870	—	<i>Noaptea potolit şi vânăt.</i>
—	—	<i>Horia.</i>
1866	—	<i>Ziua de azi. Frumoasă-i.</i>
—	—	<i>Lida.</i>
1866	—	<i>O călărie în zori.</i>
1865	—	<i>Din străinătate.</i>
1869	—	<i>Venere şi Madonă.</i>
1866	—	<i>La Heliade. Os magna sonaturum (Familia No. 25 Anul III 67).</i>
—	—	<i>Cântecul lăutarului.</i>
—	—	<i>Fragment.</i>
—	—	<i>La moartea lui Neamţu.</i>

Acasta-i scara pe care Eminescu dela 1865 s'a urcat până la *Venere şi Madonă* (1869) şi *Noapte* (1870).

II.

În Manuscrisurile lui Eminescu se găsesc note (multe) traduse din doi *naturalişti* germani: *Mayer* (1814—1878) şi *Schleiden* (1804—1881).

Nimeni nu le-a dat nici o atenţie, deşi ar fi interesat să se ştie că Eminescu a studiat pe marele Mayer şi pe interesantul Schleiden,

*) Cu adnotaţia: *vechie (G. B. D.)*

DATA

Pe Mayer l-a tradus, de sigur, pentru a-l putea pătrunde cât mai adânc și pentru a-și încerca limba sa românească pe astfel de teme, rare pe atunci la noi.*)

Ca și Mayer avea și Schleiden un spirit filosofic, care l-a atras pe Eminescu. Ca și Mayer, Schleiden se evidențiază temei filosofic al concepției despre lume și om a lui Eminescu.

Accasta va reeși ușor chiar numai din două citate din Schleiden, reproduse în traducerea lui Eminescu.

„In orice clipă planta e ruina trecutului și'n acelaș timp, după puterea și virtutalitatea ei, colțul viitorului; mai mult încă, ea e un produs deplin, perfect și excelent pentru prezent“.

Schleiden, Die Pflanze, p. 90.

„In perioada silurică actualul continent al Europei erà reprezentat numai prin câteva insule, cari ocupau locurile actualei Anglii, Irlandei, Franței și Italii. Rusia și Suedia aveau ceva mai mult din forma lor actuală, însă Spania și Turcia nu existau încă de loc, și tot ce exista ca plantă sau animal, era uniform în caracter și de cea mai joasă dezvoltare“.

„In urmă vine periodul formațiunii cărbunelui de pământ, când există o copioasă creștere de plante, cari însă aveau totuși un caracter foarte uniform. În localitățile de cărbuni ale Angliei, Belgiei și Americii creștea pe atunci aceeași specie de plante, care se distrugea prin lipsa unei flori veritabile, semn caracteristic al unei joase stări de dezvoltare“.

„Care a fost rezultatul, care, cum am zice, scopul acestei vegetații ?

„A produce descompunere și a elibera puterile latente ale materiei“.

(Fila 299**).

I. R. Mayer este unul dintre adorații lui Eugen Dühring, care — se știe — i-a fost lui Eminescu profesor, la Berlin. Spre fizica lui Mayer îl va fi dus Dühring.

Despre M. I. Schleiden observ pe scurt că erà unul dintre cei mai populari naturaliști ai Germaniei, fiind și istoric (de ex. în *Istoria trandafirului*, ce-o curăsc numai din Viktor Hehn), și filosof, cum reese din toate lucrările lui.

Dacă rândurile acestea vor cădea supt ochii vreunui tânăr naturalist român, el și-ar putea găsi în Mayer — românesc și în Schleiden — românesc, în forma lui Eminescu, materialul unei lucrări de interes pentru cunoașterea din ce în ce mai bogată a poetului nostru.

G. Bogdan Duiță.

18 Iulie 1929, Cluj.

*) I. R. Mayer tipărise în 1867 Die *Mechanic der Wärme*, pe care în 1874 I. G. Cotta o retipăria în ediția a doua. Lucrarea tradusă de Eminescu este faimoasa *Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur an. 1842* (din Analele lui Wohler și Liebig).

**) Fila manuscrisului academic, al cărui număr (ușor de găsit) nu-l regălesc în notele mele G.B.D.

UN IZVOR NOU AL LUI M. EMINESCU

Conferința d-lui T. Vianu la „Teatru Mic” Aprilie 1929.

În seria de conferințe ce au avut loc la „Teatru Mic”, conferința d-lui Vianu, ne-a indicat o nouă prismă prin care să privim și să judecăm opera marelui geniu a României în complexitatea faptelor ce-au produs-o cauzal. Ne-a îndrumat spre filozofia antică, care, pare-se că a exercitat o influență tacită asupra marelui poet.

Că Eminescu era un admirator al filozofiei vechi, putem să ne convingem cercetând caietul său de cursuri, unde găsim traduceri și rezumate din marii cugetători ai antichității. Dragostea pentru studierea filozofiei vechi, spune d-l Vianu, ar fi trezit-o profesorul său de la Berlin Ed. Zeller, prin prelegerile sale, sau prin opera lui „Istoria filozofiei grecești”, ce apare în timpul când Eminescu era în capitala Germaniei.

Conferențiarul pentru documentarea părerilor d-sale nu citează decât „Glosă” și „Ruguciunea unui Dac”.

Intr’adevăr „Glosa”, este planul unde găsim interceptându-se după diferite unghiuri atât influența filozofiei romane cât și acelei grecești. Această poezie sintetizează în sine idealul stoicilor „apatia” adică „interzicerea tuturor afectelor și turburărilor morale”. Stoicismul înalță pe om prin întărirea simțământului demnității, prin apologia rațiunii și prin quasi-divinizarea voinței.

Pentru Eminescu „apatia” este sfera în care se mișcă toată concepția „Glosei”.

Vorbind despre influența filozofiei romane, d-l T. Vianu nu amintește decât paragraful 134 din „Manualul” lui Epictet (trad. C. Fedeleș): „Așa a fost lumea de la început, așa este și așa va fi deapaururi și toate câte sunt nu pot să fie altfel decât așa cum sunt...”, care-l compară cu:

*„Vremea trece, vremea vine,
Toate-s vechi și nouă toate...”*

Este cert, că găsim puncte de asemănare între ei, și putem spune, că ideile exprimate lapidar la Epictet, la Eminescu sunt axa principală împrejurul căreia se mișcă concepția „Glosei”.

Însă o influență mai puternică, cu răsfrângeri scilicet o exercită filozofia veche grecească, în special concepția de bază a doctrinei eleatice.

Școala eleată imprimă, prin promotorii săi Xenophan (din Colophon), Parmenide

DAȚINA

și Zenon, problemei transformării, problemă metafizică prin excelență, o expresiune curat filozofică. Ea refuză concepțiile de pluralitate, transformare și schimbare ale ființei; ărori ale sensibilității și le înlocuește prin principiul unității și eternității, ca singurul adevărat din univers. Astfel Xenophan combate cu putere politeismul. Mulțimea de zei este redusă la un singur D=zeu, etern, necreat, neschimbător, perfect moral și intelectual, care totuși fiind urechi și ochi, stăpânește și conduce lumea prin inteligența, prin rațiunea să (Mullach: Fragmenta phil. graec. pag. 101-102). Deci Xenophan substituie monoteismul său curat politeismului antropomorfic și antropopatic, conceput de predecesorii lui. Drept corolar al acestei concepții moniste pentru Xenophan rezultă unitatea și eternitatea omenirii.

Sistemul lui Xenophan servește ca punct de plecare al doctrinei moniste mult mai riguroasă a lui Parmenide. El aprofundă și judecă mai scrupulos, la lumina unei culturi mai vaste și precise, datele lui Xenophan.

Parmenide nu poate să conceapă totul în sine decât ca unitate, fiindcă totul este „identic ca esență” și nu admite existența unei alte realități care nu este sintetizată în această unitate.

El recunoaște eternitatea ființei fiindcă nu poate începe sau înceta de a fi, ci este concretizată într'un prezent absolut (Vatke Parmenide veldoctrina vers. 61). Spațiul pentru Parmenide există ca ceva imobil și identic cu sine însuși (V. vers. 82). Ființa pentru acest cugetător există ca un tot nedivizat, homogen și perfect din toate punctele de vedere, de aceea „realitatea pentru Parmenide are forma unei sfere perfecte”. Pentru a înțelege concepția acestui filozof, după cum spune și el trebuie să facem abstracție de „multiplicitatea și mutabilitatea aparențelor sensibile” și să ne circumscriem substratului indivizibil, ce-l cunoaștem prin ajutorul rațiunii.

Zenon, dezvoltă ideea imobilității lumii, reducând-o la absurd, însă cu multă ironie și precizie.

După ce conferențiarul scoate în evidență ideile fundamentale ale școlii eleate, analizează poeziile citate mai sus și cu multă îndemănare, subliniază influența școlii.

Citează prima strofă din „Rugăciunea unui Dac”:

*„Pe când nu eră moarte, nimic nemuritor
Nici simburul luminii de vlawă dător
Nu era azi, nici mâne, nici ert, nici totdeauna
Căci unul erau toate, și totul era una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n'au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încât mă 'ntreb în sine-mi
Au cine-i zeul, cărui plecăm a noastre inimi?”*

Zeul căruia Dacul îi adresează închinăciunea tragică simbolizează, spune d=I Vianu, pe zeul lui Xenophan, zeul etern, nemuritor, care conduce lumea prin puterea rațiunii. Între felul cum este concepută ființa divină organizatoare și conducătoare a lumii, și între acel care: „El este moartea morții și învierea vieții”, se vede o apropiere strânsă.

Apoi, omul stoic, apatic, din „Glossă“ este omul conceput de Parmenide, omul care raționează și cunoaște lumea aceasta lipsită de regret, căci nimic nu există nou, acel prezent absolut sintetizează în sine și trecutul și viitorul :

*„Viitorul și trecutul
Sunt a zilei două fețe,
Vede 'n capăt începutul
Cine știe să le învețe.
Tot ce-a fost ori o să fie
În prezent le-avem pe toate
Dar de-a lor zădărnice
Te întrebă și socoate”*

Aceasta strofă sublinează întreaga concepție filozofică a școlii eleate. Eminescu pare că transpune în armonia versurilor, gândirea lui Xenophan și a lui Parmenide.

D-l T. Vianu, explică pesimismul lui Eminescu, și prin filozofia antică, iar nu numai prin filozofia indică și a lui Schopenhauer.

La baza concepției pesimiste stă statismul lumii.

Realitatea prezintă o structură de imobilitate. Pesimismul nu mai presupune ipoteza mobilității universului, în care am putea „să ne inserăm, să facem totul să converge spre atingerea unei ținte a noastre“.

Este filozofia eleată care stă la baza pesimismului.

Găsind asemănări între stoicismul și eleafismul filozofiei vechi, d-l T. Vianu se întreabă: „oare nu putem să vorbim de un nou izvor al poeziei lui Eminescu?“ De sigur că „da!“

Prin această prelegere am putut pătrunde adâncă concepție eminesciană, admirând armonizarea atmosferei de filozofie antică cu cea germană.

București 1929.

Dan Moțru.

„Și încăi dacă și-ar câștiga prin ceva dreptul de a se numi Români; dar nu. Ei își urăsc țara lor mai rău și mai cumplit decât streinii, o privesc ca un exil, ca o su-părătoare condițiune a existenții lor... ei sunt... cum o spun înșiși, Români prin naștere, Francezi în inimă — și dacă Franța le-ar procura semidoctilor noștri avantajele pe care li-le dă nefericita lor patrie — ei ar fi emigrat de mult... cu toții!”

M. Eminescu — Geniu Pustiu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existența lui Dumnezeu, de cât suflete înamorate de limba și da-finele străbunilor lor, de cât inimi care să iubească ca-racteristica cea expresivă a poporului nostru, minți ocu-pate cu chestiunile de viață ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civili-zațiuni”.

M. Eminescu — Geniu Pustiu.

**„Ești Datină, stăpâna noastră bună,
Ne logodești cu brazda de pământ.
Ne înfrățești cu gloria străbună
Ne ești, iubito, leagăn și mormânt.”**

G. V.

BCU Cluj / Central-University Library Cluj

ASEZĂMÂNTUL TIPOGRAFIC
„DATINA”
TURNU-SEVERIN